

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Zo begon de reformatie door Samuël

IV.

In Israël ontluikt een nieuwe tijd.

In Silo vertelt een jonge man aan de bezoekers van het heiligdom, wie de HEERE eigenlijk voor Zijn volk is. Ritseling van reformatie onder een Woordvergeten kerkvolk.

Maar betekent dit, dat de HEERE nu ook Zijn straffen inhoudt? Neen. Gods Naam is verschrikkelijk ontheiligd. Als geméenteleden de HEERE verzaken is dat erg. Maar als vórgangers notabene een voorbeeld geven in slechtheid is dat dubbel erg. Zo was het in Silo. Als van twee mannen de reformatie had moeten uitgaan, dán wel van Hofni en Pinehas. Op z'n minst hadden vooral zij zich krachtig moeten verzetten tegen de toenemende Baälisering van de eredienst onder het Verbondsvolk. Maar het is net andersom. Deze leiders werden verleiders. De bedienaars van de verzoening stonden vooraan in de Verbondsverlating van die tijd!

Dan kan de HEERE lang wachten... Dan kan het lijken, dat Hij slaapt... Maar dan komt het ogenblik, dat Hij wakker wordt. Wakker over Zijn ontheiligde Naam onder Zijn volk. Waren dát priesters van Jahweh? Die onheilige hoereerders? Die offerandendieners? Waren dát de speciale dienaars van de Heilige Israëls? De mensen van kerk en wereld zouden gaan denken, dat de eredienst van Jahweh net zo onrein was als die van de Kanaänietische goden en godinnen!

Op zekere dag komt een man Gods tot Eli. Een onbekende profeet, maar een man, die trouw gebleven is in die tijd. Hij heeft een ontzettende boodschap bij zich.

De HEERE was van gedachten veranderd, zei hij. De HEERE had Eli's huis wel de hoge eer aangedaan van priesters te mogen zijn; ja, de HEERE had zelfs wel gezegd, dat zij voor altijd als priesters zouden mogen wandelen voor Zijn aangezicht in het Heilige en Heiligste, maar de HEERE dacht er niet meer aan. Want wie Hem eren, die eert de HEERE ook, maar wie Hem versmaden, die versmaadt Hij ook. En daarom, Eli, zal God je hele huis bréken... En je zult de nood van Gods Huis moeten aanzien, broeder! En als teken moge dienen, dat God je twee goddeloze zonen op één dag tegelijk zal doden! En dat Hij

zal omzien naar een priester, die zal handelen en wandelen naar Góds hart.

Ja, lezer, zó is de HEERE.

De God van de Griekse filosofie en de God van vele dogmatieken en theologieën kan niet veranderen, maar de HEERE wel. Als mensen Zijn vriendelijkheid niet op prijs stellen, dan verandert de HEERE in een vijand. Als Jesaja in zijn tijd op de kerkgeschiedenis terugziet, dan zegt hij: „Maar zij waren weerspanning en bedroefden Zijn Heilige Geest; daarom veranderde (!) Hij voor hen in een vijand; Hij Zelf streed tegen hen.” Jes. 54 : 10, vgl. Klaagl. 2 : 5. Dit woord van Jesaja slaat ook op de tijd van Samuël. Toen ging de HEERE ook tegen Zijn eigen volk strijden.

Wat dacht dat huis van Eli wel? Dat de HEERE alles wel „nam”? Ja, dat komt er van als je de HEERE niet meer kent als de Heilige Israëls! Maar Hanna, de moeder van Samuël, Hanna wist dat nog wel en zij zág het al aankomen, toen Samuël nog maar een kleuter was: „Wie met de HEERE twisten, worden (toch eens) gebroken!” Al zal zij toen niet bewoed hebben, dat het juist háár jongen zou zijn, die deze ontzettende boodschap nog eens voor Eli's oren zou moeten herhalen. En dat dít verschrikkelijke nieuws de inhoud zou zijn van de eerste boodschap, die de HEERE tot hem richtte.

Toch is het zo gegaan.

U moet de geschiedenis eens nalezen in 1 Sam. 3. Hoe de jonge Samuël tot driemaal toe dacht, dat Eli hem riep. Och, zo iets zal 's nachts wel vaker voorgekomen zijn. Zo'n stokoude, blinde man zal 's nachts wel vaker de hulp nodig gehad hebben van een jongen met jonge ogen en jonge benen.

Maar dit keer was het niet Eli maar Jahweh!

Het was het eerste bewijs, dat die man Gods met zijn ontzettende boodschap de waarheid gesproken had. Samuël zal haar ook wel vernomen hebben en zijn vrome jongenshart zal er wel van gesidderd hebben. En toen droeg de HEERE hem op om die boodschap nog eens te herhalen.

Tot Eli richtte de HEERE Zich dus niet meer. Deze oude richter, de stokoude hogepriester, uit wiens hart de vreze voor de HEERE zeker niet geheel en al verdwenen was, werd gepasseerd. De stem van de HEERE klonk niet in de kamer van Eli, maar in de slaapkamer van zijn knechtje Samuël. De HEERE was Eli en zijn huis meer dan zat.

En dat zei de HEERE ook.

De HEERE zei: „Ik ga in Israël wat doen, waar de oren van de mensen, die het horen, van tuiten zullen. Maar aan Eli's huis zal Ik alles doen, wat Ik gezegd heb. Ik heb het gezworen. Daar helpt geen slachtoffer of spijsoffer meer aan”, 1 Sam. 3 : 11—14.

Dit tegen de oude richter gaan zeggen was Samuëls eerste profetische opdracht. Wij zouden zeggen: de tekst van z'n intrepreek.

Barendrecht.

F. van Deursen.

PRINSES WILHELMINA

Bij het verscheiden van Prinses Wilhelmina past in ons blad allereerst een woord van ongemeen diepe dank.

De adeldom van geest en de karakterdeugden van „onze oude Koningin”, zoals wij haar nog zo gaarne noemden, zijn in deze dagen in eerbiedige hulde honderdvoud herdacht. Terecht.

Wij willen hier de Vader der geesten van alle vlees danken voor de leiding en bescherming die Hij dit koningskind een lang leven heeft geschonken, en aanbeddend deed aanvaarden, ons volk ten baat.

Haar eigen gedenkschrift „Eenzaam, maar niet alleen” is van deze leiding en bescherming, en van het aanbeddend aanvaarden daarvan, een treffende belijdenis.

In de historie van het Huis van Oranje staat deze niet op zich zelf. Naarmate de tijd meer distantie scheidt, zullen zij meer in één lijn worden gezien: de Vader des Vaderlands die om de ware religie en haar vrijheid in deze landen in volle menselijke grootheid streed, en stierf, zijn tijd ver vooruit; de stadhouder-Koning Willem III, die naar eigen getuigenis strijdend „om de religie en de vrijheid” Europa en zijn land redde van roomse tyrannie; en Koningin Wilhelmina die, staande gebleven in eenzelfde rotsvast geloof, haar volk in gemeenschap met de vrije naties langs de rand van een ondergang door heidens geweld voerde naar de herwonnen vrijheid voor land en kerk, en naar een nieuwe tijd. Rustig te midden der woedende golven, door het geloof dienaars van God en natie beide.

Hoe beschaamd moeten zij zich weten die met de door hovaardij ontadelde profetie over het drievoudig snoer God-Nederland-Oranje ook de oorspronkelijke zin van deze trits hebben prijsgegeven.

Gelukkig is het land dat God de Heer beschermt.

En geprezen zij de HEER die ook de laatste Oranjetelg voor het eigen volk en ver daarbuiten maakte tot een getuige van de Opstanding en het Leven.

Redactie

INHOUD

Zo begon de reformatie door Samuël (IV)	F. v. D.
Prinses Wilhelmina	Redactie
Het Softenon-proces (I)	G. V.
Voor deze verlatenheid (met gedicht)	P. A. H.
Toen revolutie dreigde	C. V.
Boekbespreking	C. V., B. J.
Persschouw	C. V.
Kritische krabbel	Frater
Kerknieuws	
Van hier en ginds	

Het Softenon-proces

I.

Zal Hitler toch overwinnen?

Door het Softenonproces is de zaak van de 'Euthanasie' in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. Of wás dat maar zo. Want als men zo rondom dit geruchtmakende proces de klanken opmerkt dan is het of hier voor de grote massa niet eens een kwestie ligt. De massa laat zich maar voortdeinen op de golven van medegevoel: zo'n arme moeder toch! En een menigte van enige honderden schreeuwde op de binnenplaats van het Hof van Assisen te Luik: „Vrijspraak! Vrijspraak!”

Het is een teken aan de wand.

Ik moest, toen ik van die vrijspraak-eisende mensenmenigte hoorde door de radio, opeens denken aan die andere mensenmenigte, ook bij een rechthuis, die eenstemmig riep: Kruisigt Hem! Kruisigt Hem. Vrijspraak voor een moeder, die haar kind doodde. De dood voor Hem, die het zieke niet doodde, maar genas.

Het is een en dezelfde geest.

De zaak is bekend. In de laatste twee jaren zijn op verschillende plaatsen ter wereld mismaakte kinderen geboren, wier misvormingen grote overeenkomst vertoonden: gebreken aan of totaal ontbreken van armen en benen; afwijkingen aan het hart, de ademhalingsorganen, het spijsverteringskanaal. Het onderzoek van een Amerikaanse arts leidde tot het stellige vermoeden dat de oorzaak dezer afwijkingen moet gezocht worden in het feit dat de moeders gedurende de beginperiode van haar zwangerschap slaapmiddelen hebben gebruikt, o.a. z.g.n. Softenon-tabletten, die thalidomide bevatten. En deze thalidomide zou de oorzaak zijn van de misgroeiing van deze kinderen.

Korte tijd nadat deze ontdekking openbaar werd verscheen in de wereldpers het bericht van een Amerikaanse, die een baby verwachtte. Zij had het gevaarlijke slaapmiddel gebruikt, vreesde nu een thalidomide-kind ter wereld te brengen en zocht in de Verenigde Staten door medisch ingrijpen een voortijdige verlossing. De Amerikaanse wet staat echter zulk een abortus niet toe. Daarom reisde de a.s. moeder naar Zweden waar de wet de medici toestaat zulk een abortus door een ingreep tot stand te brengen. Het werd in de States een publieke zaak. Er werd voor en tegen gepleit. Tal van ingezonden stukken verschenen in de bladen. En het was opvallend dat tal van inzenders het voor de handelwijze van deze Amerikaanse en haar man opnamen. Dat laatste is van de Amerikaanse zaak nog het meest belangrijke, want het geeft ons inzicht in de gezindheid en de geest van het grote publiek in een ethisch, een zedelijk vraagstuk van de eerste rang. En het is merkwaardig dat ook onze vaderlandse christelijke pers, die toch tegenwoordig nogal veel ruimte heeft voor sport- en ander wereldschokkend nieuws, aan dit bij uitstek diep ingrijpende vraagstuk maar weinig aandacht besteedde. En ook onze vaderlandse anti-militaristen en pacifisten, die nogal druk schermen met hun interpretatie van het zesde gebod: „Gij zult niet doden!”, waren in deze zaak nogal rustig. Noch in binnen-, noch in het buitenland kwam de anders nog al demonstratielustige menigte op de been....

Toen kwam Luik. Een Belgische vrouw, die een inderdaad gruwelijk misvormd kind ter wereld bracht, heeft met voorweten van haar man, met hulp van een zuster en

via de huisarts verkregen slaapmiddelen haar Softenonkindje gedood. De moord — of wás het geen moord?, ziedaar het vraagstuk! — werd ontdekt, de schuldige (?) en de medeplichtigen werden gearresteerd en kwamen voor het Assisenhof te Luik, waar de openbare aanklager de twaalf gezworenen op het hart bond niet te oordelen naar het gevoel, maar met het verstand. Dat betekent dat volgens deze openbare aanklager het gevoel deze moeder plus de medeplichtigen onschuldig zou heten, maar het verstand het schuldig zou uitspreken.

Nu zouden we over heel de zaak het liefst zwijgen indien deze zaak niet door haar openbaarmaking en door haar vermelding in het dagbladnieuws een publieke zaak was geworden. Alsmede door de bespreking in de radio. Zo op zaterdag 10 november na de nieuwsberichten van zes uur toen de commentator, deze zaak besprekende, als zijn oordeel uitsprak dat zaken als deze aan de gewone rechtspraak dienden te worden onttrokken, en behoorden behandeld te worden door een aantal geleerden, die haar van alle kanten ook naar haar psychologische en ethische aspecten zouden bezien.

Met diepe deernis dienen we te denken aan de vaders en moeders, die door de geboorte van zo'n thalidomide-kind worden bezocht. Ook aan de reeds genoemde Amerikaanse wier vrees begrijpelijk was. En aan de Luikse, die zulk een kind ter wereld bracht. Het zou onbarmhartig zijn niet met innig medegevoel ook aan deze laatste vrouwen te denken.

Maar dat medegevoel mag ons niet verhinderen rustig en zakelijk de zaak zelf te bezien. Immers zij gaat ons allen aan. Want ook al zouden wij voor onszelf nooit voor zo harde feiten komen te staan en nimmer voor zulke beslissingen worden gesteld, wij leven nu eenmaal niet op onszelf, maar in een wereld, die de vorming van het zedelijk oordeel van ons en van onze kinderen beïnvloedt.

We leven ook als christenen niet op een eiland. En hoe ook onze stem door andere wordt overstemd, wij werken voor ons deel, al is het maar in onze directe omgeving, aan de vorming van de publieke opinie mee, ook aan de vorming van ethisch besef. Het gaat om onze defensieve en offensieve morele bewapening.

De „euthanasie”.

We staan hier voor het vraagstuk van de z.g.n. 'euthanasie', de vraag of men iemand uit liefde, om zijn bestwil, al dan niet op zijn eigen verzoek, doden mag. En met de nodige wijzigingen geldt die vraag ook t.o.v. de zelfdoding! De medische ethiek heeft van ouds met deze ethische vraag te doen gehad en ze wordt door onze artsen ontkennend beantwoord. Men mag er in Nederland van uitgaan dat een arts de vraag of hij een patiënt, die lijdt aan een ongeneselijke ziekte, mag doden, met woord en daad ontkennend beantwoordt. Dat behoort tot de onaantastbare standaards van zijn beroep en tot de erecodes van zijn stand.

Het vraagstuk werd actueel in het Duitsland van Hitler. Daar werd na het uitbreken van de tweede wereldoorlog de euthanasie op grote schaal van staatswege bedreven. Al wat het leven niet waard geacht werd — 'lebensunwert' — werd langs medische weg gedood en verhuisde naar het crematorium. Het stierf 'den Gnadentod'. Op ontroerende wijze wordt er van verhaald in het prachtige boek van Kurt Per-

gande „Der Einsame von Bethel!” 1)

Het is merkwaardig dat deze zaak van de euthanasie in Duitsland en daarbuiten veel minder de aandacht getrokken heeft dan de Jodenvervolgingen en het lijden van politieke gevangenen in de concentratiekampen. Over de laatste is een nog steeds niet verzandende stroom van lectuur verschenen, die nog gretige lezers vindt, op wier bewuste of onbewuste sadistische gevoelens deze lectuur, opzettelijk of onopzettelijk is afgestemd. Maar met de arrestatie en berechting van de euthanasie-moordenaars schijnt dit hoofdstuk van de nazistische terreur te zijn afgesloten. In de zomer van 1962 werd nog een van deze lieden gearresteerd: professor Werner Heyde, die een honderdduizend patiënten van zenuwinrichtingen 'den Gnadentod' deed sterven. Met hem werden gedagvaard een zekere Bohne uit Düsseldorf en een dr. Hefermann uit München, aan wie medeplichtigheid aan moord op vijftienduizend, resp. drieënzeventigduizend mensen is ten laste gelegd. Beiden maakten deel uit van de organisatie T.H., genoemd naar het pand Tiergartenstrasse 4 waar het centraal kantoor gevestigd was van deze door Hitler persoonlijk op 1 september 1939 in het leven geroepen geheime instantie. De genoemde professor Werner Heyde stond aan het hoofd van dit bureau in Berlijn. Het was belast met de uitvoering van het euthanasieprogramma. De opperste leiding berustte bij de lijfarts van Hitler dr. med. Brandt, die na de oorlog door het bekende Tribunaal te Neurenberg als oorlogsmisdadiger veroordeeld werd tot de strop. 2)

Op geheim bevel van Hitler werden duizenden ouden van dagen, krankzinnigen, lijdens aan vallende ziekte, debiele volwassenen en kinderen uit de weg geruimd.

Was dat anders?

Nu kan men bij een bespreking van dit vraagstuk der euthanasie zich op het standpunt stellen dat men deze misdadige uitroeiing van deze ontelbare ongelukkigen door de 'gründlich' georganiseerde actie van Hitler buiten beschouwing moet laten. Immers Hitler doodde deze ongelukkigen niet uit liefde, maar op gronden van het staatsraison zoals hij dat zag. Het was een onderdeel van de harde nazistische oorlogseconomie: het in oorlog verkerende Reich kon volgens Hitler niet honderdduizenden onproductieve mee-eters de kost geven! Bovendien speelden zijn ideeën over de verbetering van het Duitse ras een rol: de minderwaardigen werden van de voortplanting uitgeschakeld, zoals aan de normen voor de rasverbetering beantwoordende ongehuwde meisjes en vrouwen, werden ingeschakeld. Hier nam de ethiek van de fokstal, de moraal van de staatsmoloeh het woord en schreed tot de daad.

Maar deze fokstaletiek, deze staatsmoraal vond een bereide bodem in wat er in Duitsland en elders reeds aan ethische be-

Als vingers van één hand.

Jezus Christus wil zijn naam wel aan heel de gemeenschap der gelovigen geven en dat om ons zoveel krachtiger aan te sporen tot de gezindheid in eendracht en broederlijke liefde samen te wandelen, ja ons te brengen tot zo'n eenheid, dat wij meer dan broeders zijn en zodanig verenigd, als de vingers van een hand één zijn met elkander. Want als dat niet het geval is, kunnen wij er geen blijk van geven begerig te zijn om tot het koninkrijk der hemelen te geraken.

Calvijn.

schouwingen aanwezig was. De executeur van Hitlers euthanasie-program, dr Brandt, was allesbehalve een Adolf Eichmann, die na de nodige hersenspoelingen als stomme beulsknecht van zijn meesters op de manier van een elektronische robot hun bevelen uitvoerde. Brandt handelde van uit een bepaalde levens- en wereldbeschouwing. Hij heeft daarvan in een schrijven aan het Neurenbergse Tribunaal uitvoerig rekenschap gegeven. 3) Hij stond op andere dan staatsmoralistische en oorlogseconomische gronden achter de door Hitler ontkende actie. Hij handelde in dezen uit overtuiging. Hier greep een aanhanger van een bepaalde medische ethiek zijn kans.

Pergande schrijft over hem: „Brandt was geen fanatieke S.S. arts, hij gehoorzaamde ook niet uit blinde gehoorzaamheid aan het bevel van de Führer, terwijl hij het voor zijn geweten afwees. Brandt was in zijn kwaliteit van arts van het goed recht van de euthanasie overtuigd, hij rechtvaardigde haar vanuit zijn ideologie, vanuit zijn wereldbeschouwing. Hij was tot de aanvaarding van de euthanasie gekomen door zijn studie van Plato en hij was als nauwelijks een ander medicus in de ban van de puur wetenschappelijk-biologisch gericht medische wetenschap. Hij was niet gevaarlijk, omdat hij een fanaticus zou zijn, hij was veel gevaarlijker omdat hij van de juistheid van zijn medisch standpunt diep overtuigd was.” 4)

Dominee Friedrich von Bodelschwing had met deze verdediger van de euthanasie eens een gesprek van drie uren, waarbij 10.000 patiënten van Bethel, het sanatorium bij Bielefeld, de inzet waren en waarin het ene argument tegen het andere werd gesteld totdat de religieuze achtergrond van Brandts standpunt werd blootgelegd en tegen dat ongelof richtte zich van Bodelschwings laatste aanval. Een aanval der liefde: „Tegen dit volkomen ongelof in Brandts hart begon Pastor Frits de strijd. Hij bond hem op het hart dat de ziekte en de ziekte niet maar ‚objecten‘ voor de arts mogen zijn, dat de vragen van nuttigheid en doelmatigheid niet tot maatstaf voor een menselijk persoon gemaakt mochten worden en dat men een mens niet slechts taxeren mocht vanuit het gezichtspunt van de doelmatigheid van zijn bestaan. Hij wees met overtuiging op het feit dat de actie der euthanasie inging tegen het gebod Gods en voor een christen reeds daarom verwerpelijk is, dat Christus ook terwille van de allerellendigsten gekruisigd en opgestaan is. Het is — zo betoogde hij — ook verkeerd, als men duizenden en nogmaals duizenden offeren wilde om daardoor een heel volk te redden, want niemand mag om anderen te redden onmenselijke misdaden begaan.” 5)

„Christus is ook voor de allerellendigsten gestorven, gekruisigd en opgestaan”.

We willen het onthouden: het is een sleutel-argument voor de zedelijke beoordeling van de zaak, die ons bezighoudt.

Uit een en ander blijkt intussen:

- dat Hitler weliswaar zijn eigen redenen had voor de ‚zuivering‘ van het Duitse volk, maar dat hij daarbij kon voortbouwen op een aanwezige, niet door staatsraison, oorlogseconomische en raistische overwegingen bepaalde ethiek, die de euthanasie aanvaardde;
- dat iemand als prof. Brandt de euthanasie voorstond op medisch-ethische gronden en dat, gelijk uit het gesprek met Von Bodelschwing bleek, in deze zaak ten diepste de keus niet wordt bepaald door van rationele overwegingen, maar door de religie van het hart, door geloof of ongelof.

Taak der overheid.

Bij al de goddeloosheid en demonie, die er in Hitlers euthanasie-actie school, was er in deze zaak toch nog één ding recht, dat hier de overheid optrad. Want zij is op aarde de enige instantie, die over het recht van leven en dood beschikt. Zij heeft hier de zwaarmacht misbruikt, haar niet aangewend om de doodslag te weren en te wreken, zij heeft zelf gemoord. Maar zij heeft tenminste gemoord met het zwaard dat haar in handen gelegd was. De privé burger, die euthanasie bedrijft doet dat terwijl ook maar elke schijn of schaduw van enige roeping of bevoegdheid ontbreekt.

En men bedenke wèl: als men zich op het standpunt stelt dat de euthanasie, het doden van ongeneselijk zieken, zedelijk verantwoord is, dan zal toch in elk geval afzonderlijk de beslissing over dood of leven moeten genomen worden door de enige instantie die onder de mensen het recht tot zulk een beslissing ontvangen heeft: de overheid bij de gratie Gods.

Niemand anders.

In het Softenonproces te Luik staat meer op het spel dan alleen een ethische kwestie, meer dan de vraag of de ene echtgenoot de andere, ouders hun kind, kinderen een ongeneselijke vader of moeder, een man een ongeneselijke vriend uit medelijden en liefde mag doden. Hier staat heel onze rechtsorde zelf op het spel: de vraag of de beschikking over dood en leven zal blijven aan de overheid. Gebeurt dat niet dan zijn we overgeleverd aan de barbarij en de willekeur. En hier staat ook de gemeenschap der heiligen op het spel. Indien de euthanasie zedelijk geoorloofd is dan behoort de kerk haar uitvoerders niet te vermanen en te excommuniceren, maar dit goede werk met haar gebeden en dankzeggingen te omringen.

Doden uit liefde?

Gaat men zowel de Amerikaanse publieke reacties op de gepleegde abortus als de Luikse op de doding van de thalidomide-baby na, dan schijnen velen er van uit te gaan dat de ene moeder haar nog ongebooren kind en de andere haar ter wereld gebrachte baby doodde uit liefde.

Nu is het niemands taak in deze zaak

een eindoordeel uit te spreken. Dat mogen we rustig overlaten aan de Rechter, die staat te komen. Maar op dit punt is al even weinig recht tot een vrijsprekend als tot een veroordelend vonnis.

Wie kent de roerselen van een mensenhart? Wie wéét wat de diepste drijfveren van deze moeders en haar medeplichtigen geweest zijn? We gaan nog een stap verder: kenden en kennen deze moeders zichzelf? Dreef haar alléén maan de liefde tot haar kind? Waren ze daar zeker van? Speelde in haar overwegingen egoïstische motieven geen enkele rol? Was het alleen de angst dat het kind zo ongelukkig het leven in en het leven door moest? Was van een intuïtieve zelfbeveiliging tegen komend leed en mogelijke zorg geen sprake? Was hier louter de liefde tot het kind en niet de zelfliefde aan het woord?

Zie daar vragen die toch haar recht hebben.

En wie het Woord Gods kent en in het licht van Gods Woord zich zelf, die weet hoe moeilijk vaak juist in gespannen situaties de zedelijke en religieuze zelfbeoordeling is. Ons hart is zo listig. Wanneer we diep in ons hart al een keuze gedaan hebben, trachten we bijna onbewust de gedane keuze door schone redenen te rechtvaardigen. Jeremia zegt: „Arglistig is het hart boven alles, ja, verderfelijk is het; wie kan het kennen?” 17 : 9. Dat doet een mens huiveren voor zichzelf. En wat er volgt doet hem de HEERE vrezén: „Ik, de HEERE. doorgrond het hart en toets de nieren, om aan een ieder te geven naar zijn wegen, naar de vrucht zijner daden.” 17 : 10. Dat maakt voorzichtig. Om uit te maken of een daad goed of slecht is, moet men niet op „de stem van het hart” of „de stem van het geweten” vertrouwen. Want ons eigen hart bedriegt ons. De Here Jezus heeft ons zo gewaarschuwd: „want uit het hart komen voort boze overleggingen, moord, echtbreuk, hoerij, leugenachtige getuigenissen, godslasteringen.” Matth. 15 : 19.

En daarom is het religieus ongeoorloofd op zijn hart te vertrouwen. En is ons de bede zo nodig: „Neig mijn hart tot Uw getuigenissen”. Ps. 119 : 36. „Doorgrond mij, o God, en ken mijn hart, toets mij en ken mijn gedachten; zie, of bij mij een heilloze weg is en leid mij op de eeuwige weg”. Ps. 139 : 24. We komen er alleen uit als we vragen naar de wet van God. Zij alleen leert ons wat liefde is.

Voor deze verlatenheid

In ons nummer van 9 november hebben we onder de titel „Een groot herfstgedicht” reeds geschreven over Marsman en zijn werk. Wij behandelden toen „Zonnie Septembermorgen”, stammend uit zijn sombere periode. Omstreeks 1926 — hij was toen zevenentwintig jaar — heeft deze orthodox-hervormd opgevoede dichter op de drempel gestaan van de rooms-katholieke kerk, daar de vroegtijdige dood van zijn vriend Gerard Bruning hem ten eerste had aangegrepen. In latere jaren, toen hij reeds geruime tijd in Frankrijk woonde — Holland was hem te kleinburgerlijk — heeft hij van deze zielestrijd poëtisch getuigenis afgelegd in zijn bundel „Tempel en Kruis”. Hij kon toen nog niet bevroeden dat deze bundel — die van hernieuwde scheppingskracht getuigde — zijn laatste zou worden.

Uit deze verzameling drukken wij ditmaal af een vers uit de reeks „Leeg is het graf der jeugd”. Na zijn buitenlandse zwerftocht is de dichter naar Utrecht teruggekeerd:

De man van wie ik dit verhaal vertel

keerde voor kort naar zijn geboorteland; 't wordt nu een jaar, dat hij zijn intrek nam boven het vredig makelaarskantoor dat op den hoek tusschen twee grachten ligt aan 't plein dat als een zeester in het zand zijn schachten uitzendt in de mijn der stad. . . .

Verderop heeft hij zijn geboorteplaats — Zeist — weer opgezocht:

toen brak hij op en liep het tuinpad af. er vloeiende vocht uit den verweerden muur, en in 't voorbijgaan las hij op de deur waar eens de naam zijns vaders had gestaan een harden doden naam.

Dit is een ervaring die velen onzer zullen kennen wanneer we onze geboorte- grond nog eens bezoeken op rijpere leeftijd. Wat is die sloot waarbij wij speelden toch eigenlijk een smal gevalletje en wat is dat weggetje, waarop we leerden fietsen als het erop aan komt niet meer dan een

verhard paadje. En die oude boerderij met zijn machtige witbladpopulieren heeft plaats moeten maken voor een goederenloods van een machinefabriek. Ach, wat is ons jeugdland veranderd en wij wandelen erin rond als vreemdelingen en bijwoners. Maar het ergste voor Marsman was dat hij zijn vader kwijt was. Bij een dichter heeft zo iets direct symbolische betekenis: Hij is zijn Vader kwijt. In het volgende gedicht (hierbij afgedrukt) belijdt hij dan ook onomwonden:

deze man verloor het geloof in wat sterker was dan hijzelf.

Er is dus een leegte ontstaan, een vacuüm en de dichter is wanhopig dit ooit te kunnen opvullen. Want de maatschappij biedt geen troost: het is de malaisetijd vlak voor het uitbreken van de tweede grote wereldbrand. Meen niet, dat de dichter zonder strijd brak met het geloof van zijn kinderjaren. Zelf getuigde hij ervan: „Ik wist dat honderden vóór mij die strijd gestreden hadden. Jacob en Saulus en talloze anderen, maar zij hadden niet doorgezet tot het einde en waren toch gezwicht. Ik wilde niet zwichten, maar ook ik hoorde dikwijls de stem die mij verwijtend vroeg: waarom vervolgt gij mij?” Ook kende hij het verlangen naar het verloren paradijs, maar het ontbrak hem aan het geloof in het wederherstel aller dingen. Zelf getuigt hij hieromtrent: „De trek naar een overzeesch paradijs wordt in mij niet gewekt of versterkt door het contrasteren daarmee van een aardsche werkelijkheid, maar veelmeer door die vormen van menselijk leven en scheppingsvermogen, en door sommige stukken natuur die op aardsche, gebroken wijze na- en voorspiegelingen zijn van den hemelschen Tuin.”

Of het christelijk verleden ook nawerkte! Calvinistisch gevormd als hij was hield hij zich bezig met het bestuderen van theorieën over de uitverkiezing en in zijn laatste levensjaren — toen hij dus „Tempel en Kruis” schreef — maakte hij intensieve studie van enige boeken van Karl Barth! Hij kende de leer van de vrije genade ter dege en boven een van zijn doodsgedichten plaatste hij een motto van Blake:

Mutual forgiveness of each vice,
Such are the gates of Paradise.

Maar de vreselijke extreme en liefdeloze uitverkiezingstheorie kwam er weer tussen door:

misschien ben ik verdoemd; wanneer reeds
nu de dood
mij plotseling in de rug zou overvallen
zou ik niet, stervend met de honderdtallen,
neerstorten in de poelen, heet en rood?
en daar, juist daar, een prooi der helsche
koren,
vervolgt mij nog het hemelsche verwijt
van uwe stem,
een lieflijk lied, verschrik'lijk om te
horen...
o, klinkende bazuin van 't nieuw
Jeruzalem.

Welnu, de man die dit alles en nog veel meer gedacht en gedicht had, schrijft, terug in zijn jeugdland, het droevige lied dat aanvangt met „Tederheid leg nu uw hoofd aan het ademend schoudergewelf...” En hij erkent dat de zaligheid der ziel niet opweegt tegen de ondergang van de wereld, daarbij een evangelisch waarheid ten halve omkerend. Hij walgt van alles. Dan geschiedt er een wonder. Eén figuur uit zijn jeugdland keert terug, het meisje dat hij heeft liefgehad komt hem in zijn eenzaamheid opzoeken. Haar stap is als het licht maar haar gezicht is half licht en half donker, het is schemer. Toch is er voldoende licht in om de duisternis van het vertrek te doen wijken. Haar liefde omvangt hem, maar dan wordt de bitterste ervaring van een volwassen man de zijne:

hij wist dat ook liefde geen heul
voor deze verlatenheid had.

Deze regels zijn misschien de somberste die Marsman ooit heeft geschreven.

Nu kunnen we gauw klaar staan en zeggen: „Dan had hij maar niet met zijn geloof moeten breken” en we kunnen misschien treffende zinsneden uit onze liturgische formulieren aanhalen: Opdat wij nimmermeer verlaten zouden worden... en wat daar verder volgt. En we hebben nog gelijk ook. We kunnen ook zeggen — en al weer met

recht — dat er in het koninkrijk Gods geen plaats is voor tragiek. Dat er binnen dit rijk enkel genadige en liefdevolle ontferming is en daarbuiten enkel oordeel en gericht. Zeker, zeker, we hebben gelijk. Maar de vraag laat zich niet wegduwen of de diepte van 's mans ontredde dan wel gepeild en doorleefd is. Misschien kende Marsman de „diepten des Satans”, waartegen wij in het boek der Openbaringen — dat hij zeer goed kende — worden gewaarschuwd. Wie zal het zeggen? Maar het feit ligt daar — en we moeten daar niet omheen praten, ook niet omheen vroompraten — dat er situaties in ons leven kunnen zijn, waarin de liefde van mens tot mens geen uitkomst biedt. De vriendin die de dichter opzocht bedoelde het goed, maar zij verhaaste zijn ondergang en vergrootte zijn ontredde. En het was Marsman's „schuld” in die ondergang te geloven. Zoals hij — alweer op zijn onomwonden wijze — beled in:

Door het venster sloeg regenbooglicht
het verbond van God met zijn volk;
de zuil brak uiteen in een wolk
van bloesem en wemelende sneeuw
en verdeelde zich over het volk
als eenmaal het vuur van den Geest,
doch voor hem was het feest van de Vlam
als de vonkende hoefslag geweest
van het Beest, dat het blatende Lam,
dat dalende was op de wolk,
vóór de nacht had verscheurd en ontvleesd.

Het is dus ongeloof in de kracht des Geestes, welke Marsman zich deed afwenden van de rijkdommen van het verbond, door hem zeer zeker gekend.

Het Kruis achter zich latend vlucht hij dan naar de (Griekse) tempel, waarin de natuurkrachten en de harmonische mens worden vereerd. Hij, die een boek over de apostel Paulus vertaalde (van de Portugese schrijver Paescoas) voegde zich bij de Grieken voor wie het evangelie een dwaasheid is.

Wij moeten niet denken dat dit gevaar ons niet zou bedreigen. Zodra wij de openbaarde waarheid proberen te vangen in menselijke constructies zijn wij „Grieks” en onderwerpen we — trachten dat althans te doen — het spreken Gods aan onze logi-

Toen revolutie dreigde

Een groot moment in het leven van Koningin en Vaderland

Op 11 November 1918 — wie die het meemaakte zal het ooit vergeten? — berichtten de „bulletins”, die tijdens de eerste wereldoorlog regelmatig voor de ramen van de sigarenwinkels werden opgehangen, dat de „Gealliëerden” en de „Centralen” een wapenstilstand hadden gesloten.

Het duitse volk werd reeds lang geteisterd door de honger en allerlei andere ellende. De legers der Amerikanen, en vooral hun gigantische zendingen van oorlogsmateriaal, hadden het evenwicht dat reeds zolang tussen de gealliëerde en de duitse legers had bestaan ten nadele van de laatste verbroken. Een nieuw wapen, de tank, stootte met onweerstaanbaar geweld door de duitse linies. Overal brak de kracht van „das Heer”. De terugtocht van de armee van Hindenburg en Ludendorff begon. In lange vermoeide kolonnes trokken de soldaten van Keizer Wilhelm II gedesillusionneerd naar de „Heimat”.

Ze kwamen in een land waar met exploitieve kracht een revolutie was uitgebroken. Nagenoeg alle duitse vorsten deden „vrijwillig” of gedwongen afstand van kroon en troon. De republiek van Weimar werd gevormd. Karl Ebert was de eerste president. De Keizer nog net bijtijds de wijk genomen naar Nederland.

Ook voor ons land braken toen opeens spannende dagen aan. Het leek er namelijk even op dat de duitse revolutie niet bij de grenzen zou halt houden, maar ook ons volk zou meesleuren naar een radicale omvorming van het staatsbestel, ja van heel het volksleven. De Nederlandse sociaal-democraten zouden het voorbeeld van hun duitse „Genossen” volgen.

Troelstra, de leider van de sociaal-democratische partij, kondigde de revolutie aan!

Buiten de Tweede Kamer. In grote volksvergaderingen. Onder daverende toejuichingen van de partijgenoten. De revolutie „zat in de lucht”. Vooraanstaande Nederlanders weifelden.

Ook in de Tweede Kamer riep Troelstra de komende revolutie uit. De regering van Koningin Wilhelmina, zo verzekerde hij, kon niet langer rekenen op de steun van het leger. De tijd was voorbij, dat de burgerlijke partijen het roer van de staat in handen konden houden. De toekomst was voor de sociaal-democratie!

***

Een ogenblik scheen het alsof ons volk week voor het dreigende revolutie geweld.

Maar ook niet langer dan een ogenblik! Want toen Troelstra op 12 November in de Tweede Kamer zijn revolutie aankondigde

stonden de rechtse partijen als één man tegenover hem. En Minister Ruys de Beerenbrouck verklaarde dat de regering niet zou wijken en, als het nodig zou zijn, ook met wapengeweld de rechten en de vrijheden van het volk, het gezag en de orde zou handhaven.

Dat gebeurde in de Volksvertegenwoordiging.

En daarbuiten?

Na een moment van aarzeling en deinzing kwam de liefde voor Oranje boven, de verbondenheid aan Vorstenhuis en Vaderland.

Overall in het land werden vergaderingen gehouden die manifestaties werden van trouw aan Koningin en regering. Uit alle delen van het land, maar vooral uit Limburg en Friesland kwamen de juist gedemobiliseerde soldaten weer onder de wapenen en trokken naar Den Haag, Rotterdam, Amsterdam om elke poging tot omwenteling de kop in te drukken. Weldra stonden daar de mitrailleurs voor en op de stadhuizen en openbare gebouwen.

Toen bonden de sociaal-democraten in.

Troelstra erkende dat hij zich in de machtsverhoudingen had vergist. Schaper kreeg de moeilijke taak in de Tweede Kamer de aftocht van zijn leider te dekken. Het leger bleef trouw aan de regering. Het trad helder aan de dag: het volk wilde van geen verandering van staatsbestel weten.

De revolutie kwam niet. Zij werd afgelast.

***

Neen de revolutie kwam niet.

Maar er kwam wel wat anders.

In Den Haag werd op Zondag 17 November

ca. En we zijn er altijd zo vlug bij om de ellende, van anderen en van onszelf, te verpakken in bijbelbladzijden. En de vraag, een heel bekende, komt op ons af: „Wat is uw enige troost?” Het antwoord dient niet alleen gezegd maar ook doorleefd te worden.

En ik vrees dat het aan die doorleving onder ons nogal eens schort, gezien onze vlotte kritiek op broeders, zusters en hen die van verre staan.

Daarin zijn wij vaak „honds”, vergetend dat de honden buiten zullen moeten blijven. „Wij dan hebben altijd goede moed”, zegt de grote heiden-apostel. Inderdaad, ook in de verlatenheid, waarin geen mens ons kan volgen en bijstaan.

Rotterdam.

P. A. Hekstra.

LEEG IS HET GRAF DER JEUGD.

Teederheid, leg nu uw hoofd aan het ademend schoudergewelf — deze man verloor het geloof in wat sterker was dan hijzelf. hij reisde de wereld rond. doch hoe weinig baat het den mensch of de ziel haar zaligheid won nu de wereld te gronde ging. hij stond op en liep naar het raam; van walging vervuld en vermoeid, zag hij neer in het pompende hart van de zwarte getekende stad. — toen klonk er geluid op de trap, een stap jong en rank als het licht; voor den schemer van dit gezicht week de duisternis van het vertrek. „ik heb altijd gevoeld, zei haar stem terwijl zij zijn handen nam, dat ik eenmaal terugkomen moest als de wanhoop het denken verlamt.” hij zweeg, en zijn arm om haar heen werd het donkerder nog in zijn hart; hij wist dat ook liefde geen heul voor deze verlatenheid had. de avond verging en de nacht; toen de morgen hun lichamen vond, was hun ziel reeds ten prooi aan den nacht waarin ook de wereld verzonk.

Uit: Verzamelde gedichten, uitg. Querido, A'dam 1941.

H. Marsman.

BOEKBESPREKING

Kerk-zijn en In-de-kerk-zijn door Ds. K. Doornbos. Uitgave Buyten & Schipperheim, Amsterdam, 1962.

Zoals we de vorige week zeiden, willen we nu wat meer in bijzonderheden op het boek van ds. Doornbos ingaan.

Dat doende zou ik vooral willen wijzen op de nuchterheid van dit boek.

Doornbos is volstrekt immuun voor kreten, leuzen, onkritisch gehanteerde slagzinnen. En hij laat zich evenmin door een „grote man” ook maar in enig opzicht imponeren. Met zijn spitse logica analyseert hij leuzen, zó dat er niets, of nog minder dan niets, namelijk dwaasheid van over blijft. Veel zeepbellen waarmee wij gereformeerden, vrijgemaakten, nogal eens blij zijn en waarvoor we ons druk maken raakt hij met de spitse punt van zijn pen even aan. En dan spátten ze uit elkaar.

Ik zal daar een paar voorbeelden van noemen.

Het begint al op de eerste bladzij. De auteur heeft het daar over de hereniging der kerken en het gebed daarvoor. Doornbos wijst er in verband daarmee heel nuchter op dat een eerste voorwaarde voor het ware gebed is het goed kennen van onze nood en ellendigheid. En dan schrijft hij: „Laten de kerken haar nood en ellendigheid recht en grondig kennen. De nood en ellendigheid is niet allereerst dit, dat er een scheur is, maar dat de zonde er zit, die de scheur maakt. Men klaagt zo veel en zo luid over de „hopeloze verdeeldheid van de kerk”. Is de Kerk zó hopeloos verscheurd als velen het voorstellen? Napraten is gemakkelijk, en modewoorden zijn bruikbaar, maar men geneest daarbij niets. Voor ik de scheuren tel, wil ik eerst wel eens zien, waar de kerk ophoudt en de wereld begint. De grens tussen kerk en wereld is zo gemakkelijk niet aan te wijzen. Het is de wereld gelukt die grens vrij wat te laten vervloeien. Velen menen, dat ze in de kerk zijn, terwijl ze in de wereld zijn. Er is een heel stuk van de wereld, dat zich kerk noemt, en het uiterlijk van de kerk heeft en ook zelfs nog een gedaante van godzaligheid. Daar zitten heel wat scheuren en breuken, want de wereld heeft ook haar verdeeldheden. En als ik al die scheuren en barsten daar zie onder de naam van de kerk, jammer ik zo luid niet, dat de kerk zo gebarsten is, want die barsten zijn barsten in de wereld. De nood en de ellendigheid der kerk is ook dit, dat zij zichzelf niet meer kent, en haar grenzen niet meer weet, en niet meer weet, waar de wereld op haar erf is binnengedrongen.”

Wordt deze benauwende werkelijkheid niet heel vaak vergeten in het strijden voor de eenheid der kerk? En zijn dáárdóór heel veel eenheidspogingen in feite niet veel anders dan het verdoezelen en handhaven van bestaande en

niet geheelde — dikwijls ook een door God zelf gestelde „scheuren”! — achter de indrukwekkende etalage van organisaties, acties, verklaringen, manifesten enz.? En tegelijk is het steeds ook zo, dat sektarisch drijven van hen die zeggen de kerk te zien en daartoe te behoren, scheuren in de kerk maken.

Enkele bladzijden verder wijst Doornbos er op, dat de Geref. Kerken ná de doleantie en de vereniging van 1892 rust hadden. Dat was een zegen des Heren. Maar, zo gaat hij dan verder: „Hoe gauw werd ook deze vrede verstoord. Hij werd verstoord door kwaad van binnen uit. Toen bleek het dat we ons hadden vergist. Waarin? Hierin, dat men niet zo krachtig stond in het geloof als dat van buiten scheen. Indien de kerken krachtig in het geloof hadden gestaan zou niet gebeurd zijn wat nu gebeurd is. Maar dat geloof was zo sterk niet. Vreemd is dat de inzinking van het geloof de schijn had van ijver voor het behoud van de belijdenis. In de vorige eeuw kwam het verval aan het licht door een strijd tegen de belijdenis. „Weg met de drie formulieren!”, was toen de leus. Nu kwam men met een vierde formulier ter versterking van de drie.”

Dat is weer treffend juist gezien en gezegd: Hoe vaak wordt het vergeten dat onder de schijn van — en we zeggen erbij: met de eerlijke bedoeling — de belijdenis te handhaven en daarvoor te ijveren, veel kwaad in de kerk werd aangericht. Confessionalisme is een even grote vijand van de kerk als de afkeer van de belijdenis. Ja ze is in wezen hetzelfde kwaad. Het verheffen van het woord van mensen boven het Woord van God. Men denke maar eens aan de verwoestingen die het lutherse confessionalisme in het midden van de zestiende eeuw heeft aangericht. Verwoestingen die zelfs voor heel de geschiedenis van West-Europa fataal zijn geweest. Men denke ook maar eens wat voor ellende het confessionalisme in de eerste jaren na de Afscheiding in de Gereformeerde wereld heeft aangericht.

In een artikel dat gericht is tot onze jongens en meisjes bij het begin van de catechisatie gaat Doornbos in op de duizend maal gestelde vraag: „Wat heb je er aan of je die catechismus uit het hoofd leert?” Op die vraag geeft de schrijver dit kostelijke antwoord: „Wel, indien het daarbij blijft heeft dat geen nut, evenmin als het nut heeft dat ge voetbalschoenen koopt en ze in de kast zet. Waarom koopt ge voetbalschoenen? Omdat ge wilt voetballen en dat met gewone schoenen niet goed gaat. Waarom leert ge de catechismus? Omdat ge die wilt gebruiken, niet voor de sport, ook niet voor geestelijke sport, maar voor de ernstige strijd om in te gaan door de enge poort.” Voor die strijd hebben we de hele wapenrusting nodig. Dat zegt de Here zelf. En om die wapenrusting te kunnen hanteren hebben we instructies nodig. We lezen daarvan in Ef. 6 : 11-18: „Ge kunt de waarheden Gods die uw wapenrusting zijn ook wel verkrijgen zonder de Heidelbergse catechis-

overall een proclamatie verspreid ondertekend door Burgemeester J. Patijn.

Ze luidde aldus:

„Huldiging van de Koningin.

Proclamatie van de Burgemeester.

Morgen, Maandagmiddag, zal op het Malieveld een huldebetoging plaats hebben van Bonden en Verenigingen, die zich in deze dagen achter de Regering hebben geschaard.

Hare Majesteit zal te één uur verschijnen. De besturen die hieraan met hun leden wensen deel te nemen, worden uitgenodigd, vóór half één met hun vaandels of andere onderscheidingstekenen aanwezig te zijn.

Ook de burgerij, die H.M. hulde wil betuigen, zal daartoe ter plaats in de gelegenheid zijn.

Ik nodig de ingezetenen uit morgen de vlag uit te steken en oranje te dragen.”

In reusachtige massa's komt op die Maandag de bevolking van Den Haag en omliggende plaatsen naar het Malieveld. Overal in de stad wappert het rood-wit-blauw. Een duizendkoppige menigte stroomt naar de aangegeven plaats. De daken van de huizen in de omgeving zien zwart van de toeschouwers. Midden op het wijde veld ontstaat een woud van vaandels en banieren. Daarachter hebben zich de leden geschaard die aan H.M. hulde en trouw zullen betuigen. Bij de Boschbrug, op een open-gehouden ruimte hebben zich een paar compagnieën soldaten opgesteld.

Het wordt één uur.

Opeens, langs de Prinsessegracht naderen twee hofrijtuigen. In het voorste zitten de Koningin, de Prins, het Prinsesje. Het koninklijke rijtuig nadert de Boschbrug. Als ze

dat zien stormen de daar opgestelde soldaten op het rijtuig van de Koningin toe. Ze spannen de paarden uit, grijpen de bomen en trekken dan het rijtuig het Malieveld op. Er voor loopt een cordon van militairen en ministers arm in arm.

Een extatisch gejuich klinkt op. Met onbeschrijfelijke geestdrift wordt de Koningin ontvangen. Langzaam beweegt zich het rijtuig door de menigte. Het is onmogelijk de afscheiding van touwen die het middenveld omgeeft te handhaven. De mensen omringen de Koningin en haar gezin als één compacte massa.

De Koningin wil zien welke banieren daar gedragen worden en welke verenigingen haar hulde bewijzen. Maar het kan niet. Dan klimt veldprediker Scholten op de treeplank van het rijtuig. Hij wenkt om stilte. Hij wenkt nog eens en nog eens. Eindelijk kan hij zich verstaanbaar maken. Hij roept: „Oranjegetrouwen! Hare Majesteit heeft mij verzocht niet te snel te rijden. Zij wil kennis nemen van de verschillende verenigingen die met hun vaandels hier aanwezig zijn en zij wil weten wie haar deze hulde brengen...”

Terwijl ds Scholten sprak was het stil geworden. Opeens klinkt een stem: „Deze hulde komt van het hele Nederlandse volk!” Een ontzaglijke uitbarsting van geestdrift volgt. Minutenlang houdt het gejuich en het geroep aan. Tenslotte gaat het over in het zingen van het Wilhelmus.

Het rijtuig wordt weer verder getrokken de mensenzee door. Alle remmen raken los. Het volk juicht zijn liefde voor het Oranjehuis uit, zijn trouw aan de Koningin, zijn dank-

baarheid dat God het onder Oranjes leiding bewaarde voor oorlog en revolutie.

***

Eindelijk wordt de terugtocht aanvaard naar het Noordeinde.

De weg leidt langs het paleis van Koningin Emma. Zij wuift achter één der ramen de menigte toe. Maar het juichende volk wil méér. Na een ogenblik gaan de balcondeuren open. En daar staat de gelukkige, geliefde Koningin-Moeder. Het Prinsesje wuift haar met de zakdoek hoe. Het volk is buiten zichzelf van ontroering en vreugde.

Eindelijk wordt het paleis bereikt. De soldaten trekken het rijtuig met het Koninklijk gezin tot vlak voor de ingang. De Koningin gaat staan. Zij wuift om stilte. Het volk begrijpt het niet. Het blijft juichen en jubelen. Vaderlandse liederen klinken. Dan klimt burgemeester Patijn op het rijtuig en vraagt om stilte. De Koningin wil spréken! Het wordt stil, heel stil. Een stilte vol verwachting. Ontroerd luistert de massa naar deze woorden:

„Ik dank u allen hartelijk voor de onvergetelijke uren, die Ik hedenmiddag met u doorleefd heb. Ik stel uw trouw en uw aanhankelijkheid op zeer hoge prijs en zal deze middag nooit vergeten.

Ik zal ook nooit vergeten de bewijzen van liefde voor ons vaderland, die Ik hedenmiddag persoonlijk heb mogen aanschouwen. Ik ben er van overtuigd, dat ons vaderland, dat ons zo na aan 't harte ligt, mocht het ooit in gevaar komen, door onze eendracht en trouw zal worden beschermd.

Ik verzoek u met mij te willen uitroepen

mus, maar dan hebt ge toch een leerboek nodig en ik vind de catechismus nog altijd het beste leerboek er voor en van dubbel nut door de catechismusprediking op zondagmiddag".

Prachtig is ook wat Doornbos schrijft over doorgaande reformatie. Hij is daar een krachtig voorstander van! Letterlijk schrijft hij: „Het moet al een heel vreemd christen zijn die niet voor voortgaande reformatie is, want wie niet voor voortgaande reformatie is wil niet tot de volmaaktheid voortvaren. Hij denkt dat hij nu ver genoeg is en dat het zo wel kan." Een christen moet daarom steeds voortgaan met het reformeren van de „misvormde oude mens".

Natuurlijk komt bij het poneren van deze eis de vraag op, hoe dat moet gebeuren. Op die vraag antwoordt Doornbos: „Door te gaan leven in de nieuwe gehoorzaamheid. Hij moet God aanhangen, vertrouwen en liefhebben, en dat met al zijn vermogen; hij moet de wereld verzaken en zijn oude natuur doden. En daar moet hij onverdroten mee bezig zijn elke dag. Dan is hij aan het reformeren; dan doet hij aan voortgaande reformatie."

Uiteraard voorziet Doornbos dat men als reaktie op deze woorden tegen hem zal aanvoeren: „Wanneer men van voortgaande reformatie spreekt dan bedoelt men toch voortgaande reformatie van de kerk en van de organisaties — U hebt het evenwel over de gelovigen in hun persoonlijk leven!" Op deze opmerking reageert de schrijver dan met dit rake antwoord: „Ik wil met dat laatste beginnen. Ik spreek over de gelovigen, dat is waar, maar dan ook over heel hun leven, ook over hun openbare leven. Kan men een organisatie losmaken van wie er in georganiseerd zijn? Men kan de statuten veranderen en ze zo maken dat de scherpste criticus er niets in kan vinden wat niet in overeenstemming is met Schrift en belijdenis, maar wat geeft dat indien niet elk van de georganiseerden elke dag ijverig is om zijn oude natuur te doden? Indien niet ieder der georganiseerden elke dag ijverig is om zijn oude natuur te doden brengt men bij verandering van organisatie de oude zonden naar een ander terrein. En wat is er dan gewonnen? Daar is weer de oude naijver, de oude begeerte om naar voren te komen, het oude verlangen om er wat aan te verdienen. Er zijn enkele die door de schijn misleid worden. Maar indien daar een schijn is die misleidt, valt er wat te reformeren: die misleidende schijn moet weg."

Ik ben erg blij met deze opmerking. Want wie de Schrift en de kerkgeschiedenis een beetje kent weet dat elke reformatie en elke voortgaande reformatie als deze verzandde, alleen verzand is, omdat de „leiders" en de „volgelingen" in de velerlei organisaties op het terrein van „kerk, staat en maatschappij", om met Doornbos te spreken, niet of niet voldoende dag in dag uit hun oude natuur hebben gedood! Er zijn honderdtallen organisaties met prachtige, zuivere, massieve „grondslagen", maar waarvan, wat het reformatorisch gehalte betreft, weinig of niets is overgebleven.

Speciaal gaat Doornbos nog in op de tegenwerping dat men met voortgaande reformatie vooral de voortgaande reformatie bedoelt van de kerk en dat hij in plaats van over de kerk van de gelovigen spreekt.

Daartegenover merkt hij op: „Wanneer ik van gelovigen spreek, spreek ik van de kerk; wanneer ik van de kerk spreek, spreek ik van de gelovigen. Of kent gij een kerk, losgemaakt van de gelovigen, en een gelovige die buiten de kerk staat? De Schrift kent zulke gevallen niet, en ik wil spreken naar de Schrift. De gelovigen zijn samen het lichaam van Christus en leden in het bijzonder. Een lichaam zonder leden bestaat niet; een lid zonder lichaam bestaat ook niet. Het is niet waar dat een lichaam gezond kan zijn als het zieke leden heeft, of ziek kan zijn als alle leden gezond zijn. Let op de leden als gij een gezond lichaam wilt hebben. En let op de gelovigen indien gij de kerk gezond wilt hebben. En let allereerst op u zelf dat gij een gezond lid zijt in het lichaam van Christus, opdat de kerk niet ziek zij van u. Wij kennen de beruchte ordemaatregelen uit de dagen van de vrijmaking. Komen die niet meer voor? Het is zo gemakkelijk met een weinig onverstand, of zelfs met een weinig onhandigheid iemand tot verzet te prikkelen, en dan te komen met het Woord der Schrift: „Zijt uw voorgangers gehoorzaam"; en dan te spreken van verachting van het ambt, en een maatregel van orde te nemen. Voortgaande reformatie zorgt dat we ons daarvan grondig bekeren en in die bekering voortgaan."

Dat is prachtige taal. Hierin wordt o.a. gezegd wat het hart der vrijmaking is geweest.

Ernstige overweging verdient ook wat de schrijver opmerkt over de tendens om de synoden te beschouwen als de dokters die de kwalen der kerk verhelpen moeten.

„Als er ergens een lichte ongesteldheid in de kerken is dan zijn, zo schrijft hij, sommigen direct klaar om de synode als dokter er bij te halen." Maar, aldus Doornbos, dat is „de omgekeerde wereld". Wie zo iets wil doen handelt als de man die van de vrucht zou vragen de zieke boom gezond te maken."

„Want de kerken zijn de boom, en een synode is een vrucht van die boom. Er zijn er wel die het anders zien. Zij zien de synode als de boom, en de wereldraad van kerken als de grote boom, en de kerken als de vruchten van deze boom. Hoe meer kerken, hoe meer de synode roemt in haar eigen vruchtbaarheid. Concilies en synoden zijn vruchten van de boom. De kerken waren er eerst; de concilies en de synoden zijn er uit gegroeid. Wanneer de boom goed is, zijn ook de vruchten goed, maar wanneer de boom ziek is, waar moeten gezonde vruchten vandaan komen? Wanneer de kerken gezond zijn, zijn ook de concilies en synoden goed, maar wanneer de kerken ziek zijn, waar moeten goede concilies en synoden vandaan komen? Wanneer de kerken ziek zijn, zijn de concilies en synoden nog zieker. Dat ligt in de natuur der zaken, en dat wordt door de geschie-

denis der kerken alle eeuwen door bevestigd. Wanneer een boom ziek is, is het dwaasheid de vruchten van zulk een boom aan te wenden als geneesmiddel er voor. De genezing van de boom moet op andere wijze worden gezocht. En wanneer de kerken ziek zijn krijgt men ook zieke concilies en synoden, en tevergeefs verwacht men daarvan genezing voor de zieke kerken."

Het is een weldaad dat Doornbos op deze nuchtere waarheid wijst.

We weten het: nooit is er in de protestantse wereld zoveel activiteit ontplooid door synoden en concilies als in onze tijd. De Hervormde en de synodaal-Gereformeerde hebben reeds permanente synoden. En ze werken, spreken en schrijven dat het een aard heeft. Het is bijna niet bij te houden. Maar tegelijk is de situatie van het protestantisme in heel Europa — ook in Nederland — nog nooit zo somber geweest als nu. Overal: verminderend kerkbezoek, verminderend gebruik van de sacramenten, steeds achteruitgaande werkelijke invloed op het volk. En vooral steeds verzakkende activiteit bij de leden der kerken wat hun eerste taak betreft: de gestalte van Christus vertonen juist op die plaats, in die kring waarin God ze plaatst. Theologische litteratuur komt in een ware vloedgolf van de pers. Maar als de staat de kosten van de theologische faculteiten niet langer zou dragen zou het gilde der vak-theologen voor een groot gedeelte verdwijnen!

Dit zijn enkele passages uit het boek van Doornbos.

Ze zijn er karakteristiek voor.

Meer kan ik er hier niet overnemen.

Men leze het boek zelf.

Volgende week nog enkele opmerkingen D.V.

C. V.

R. de Vaux, Hoe het oude Israël leefde. De instellingen van het Oude Testament Deel II. Uitg. J. J. Romen en zonen, Roermond-Maaseik. 1962. Prijs ingenaaid f 19,75, gebonden f 21,50.

In dit deel worden behandeld de militaire en de godsdienstige instellingen. De militaire beslaan de pagina's 7-96, de godsdienstige de pagina's 99-480. Daarna volgen een zeer uitgebreide bibliografie, een tekstregister en een (kort) personen- en zakenregister.

In zijn bijbelbeschouwing gaat De Vaux ervan uit dat we in het Oude Testament te doen hebben met de neerslag van verschillende tradities. Deze beschouwing wortelt in de theorie der bronnensplitsing van de vorige eeuw, maar zij kleedt deze theorie in een nieuw gewaad. Voorts: in de oudere bijbelboeken is vaak in later tijd een nieuwe traditie of situatie verwerkt.

Enkele voorbeelden van de wijze van redeneren: „Het beeld van een geheel volk onder de wapenen dat uit Egypte trok en welgeordend marcheerde en kampeerde in de woestijn is de geïdealiseerde neerslag van een later tijdperk"

een drievoudig: „Leve het Vaderland!"

Als een orkaan klinkt deze kreet op uit de enorme, dicht opeengepakte mensenmenigte. Maar als vanzelf gaat ze over in het gejubel: „Leve de Koningin! Leve de Koningin!"

Oranje en Nederland hebben, in dit moment van diepe ontroering, na jaren van spanning en dagen van dreiging, elkaar gevonden, herkend, zich aan elkaar verbonden als zelden tevoren.

***

Het blijft feest in Den Haag die dag.

Een ongeorganiseerd, spontaan feest. Een feest van mensen die gelukkig zijn dat zij deze grote dag mogen beleven. De straten zijn vol. Bij het paleis is de drukte in een woord overweldigend. De mensenmassa kan maar niet weg komen. Ze wil ook niet weg.

En dan, 's avonds om acht uur, dan gebeurt het.

Het is nog steeds stampvol op het paleisplein. Het lijkt of de mensen op iets wachten. Dat doen ze ook bewust of onbewust. Ze zingen de oude liederen van Nederland en Oranje, die op grote dagen altijd weer nieuw worden. Er was in die velen een inderdaad onuitputtelijke vreugde die zich uitte moest.

Ja, dan op eens, dan gebeurt het. Het wordt stil doodstil. Er komt licht achter de balcondouren van het paleis. Ze zwaaien open. De koninklijke familie treedt naar buiten!

Ja, dan opeens gebeurt het. De diepe stilte die even op de menigte gevallen was wordt gebroken door een krachtige, zware mannenstem. Een man begint een psalm te zingen! De hoofden worden als van zelf ontbloot. En uit

het volk dat daar voor zijn Koningin en haar gezin staat, klinkt omhoog naar de hemel de oude bede:

Dat 's Heren zegen op U daal',
Zijn gunst uit Zion U bestraal';
Hij schiep 't heelal, Zijn Naam ter eer,
Looft, looft dan aller Heren Heer.

Velen zongen het lied met moeite mee. Menig oog vulde zich met tranen. In veler hart leefde de dank aan God die Koningin en Vaderland in nacht en stormgebruis ook voor elkaar had bewaard.

***

De betoging op het Malieveld, zo schreef de bekende schrijver G. C. van As, was een der grote momenten in de geschiedenis van ons Vaderland.

„Nooit zal ik dat vergeten, nooit heb ik zulk een uiting van geestdrift meer gehoord en gezien in mijn leven! Hier was de Koningin te midden van een juichend en jubelend volk! Men zegt wel eens: de mensen waren gek van blijdschap, — nu, ik heb die middag gezien wat dat betekent. Men danste letterlijk van opwinding toen de Koningin met de Prins en Prinses Juliana het grote veld opreden, waar duizenden bij duizenden bijeen waren. Verenigingen met en zonder vaandels, sommige met opschriften waarvan de verf nog nat was, met Oranjesjerpen en met Oranjekokardes, 't was al Oranje dat men zag!"

En na de huldiging op het Malieveld volgde die in Amsterdam, Rotterdam, Haarlem,

's-Hertogenbosch, Utrecht, Delft. Als leerling van de Jan-van-Nassauwekschool maakte ik de huldiging in Utrecht mee. Uren lang trokken alle mogelijke groepen en colonnes langs haar heen. Het was alles simpel, zonder vertoon, zonder praal, maar zo spontaan en hartelijk als alleen uit liefde, dank en pure vreugde kunnen geboren worden.

Ten slotte vond op 2 december in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen een huldiging plaats waaraan afgevaardigden van alle Christelijke Sociale organisaties deelnamen.

Er waren natuurlijk sprekers. En ze spraken goed en namens honderdduizenden. Ze betuigden aan de geliefde Koningin toewijding, trouw, woorden van aanhankelijkheid en liefde.

Maar het hoogtepunt van de vergadering kwam toen de Koningin opstond om te spreken. De muren trilden van de stormachtige toejuichingen waarmee ze werd begroet.

En toen het gejubel verstomde, sprak de Koningin:

„Wij zijn veilig geweest in Gods hand. — Wij weten, dat Zijn leiding, aan onze historie gegeven, opnieuw is bevestigd. Wat was en is, zal ook in de toekomst zijn."

Het Evangelie behoort ook aan de toekomst; het is aan geen tijd gebonden; het gaat met ons mede, het gaat ons vóór..."

Inderdaad, zo zeggen de Nederlanders die in het geloof met Koningin Wilhelmina waren verbonden het geloof beleefd: „In oorlog en revolutiedreiging zijn wij veilig geweest in Gods hand".

C. V.

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Adres van Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen

Medewerkers:

Drs W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Den Haag
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. Ir. J. Stellingwerff, Amsterdam
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Geref. Persvereniging Opbouw:

adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht

Administratie: Slotlaan 220, Zeist

C. Vonk, De Voorzeide Leer, deel Ia, De Heilige Schrift, Inleiding, Genesis, Exodus, afl. 6. Uitgave drukkerij „Barendrecht”, Barendrecht.

Het is een verkwikking om na De Vaux Vonk te lezen. In deze aflevering wordt voortgezet de behandeling van de oprichting van het heiligdom te Horeb. Ds. Vonk behandelt hier de getallen aan de tabernakel, de metalen, de stoffen, de kleuren en de figuren, de drie afdelingen en hun gerei, de ambtsdragers (priesters en levieten) en hun kleding. We vinden hier niets van de speculaties over de stam Levi, die we elders aantreffen. En wanneer Vonk spreekt over de symboliek van getallen en figuren enz. gaat hij met wijze voorzichtigheid te werk. Hij zoekt er niet te veel in en ook niet te weinig. Bij Vonks bespreking van het getal zeven het „heilige” getal, vraag ik me af of deze „heiligheid” ook iets te maken kan hebben met de zevendaagse week, met de „heiliging” van de zevende dag. Vonk zegt: „Maar waarom in de Semietische wereld dit getal 7 vaak aan heiligheid verbonden is, ook dié vraag lijkt ons weer niet te beantwoorden”.

We blijven het werk van Ds. Vonk aanbevelen als een rijk boek, dat werkelijk dienstbaar is aan het verstaan van de Schriften.

B. J.

KRITISCHE KRABBEL

Een kleinigheidje.

Het is al weer lang geleden, dat Frater vacantie had. Toen is het gebeurd, in de voorzomer. Hij zat in een busje; de weg was smal, de streek rustig.

Bij de vroegere tol moesten we links-af. En daar had je het. De chauffeur hield even in. Toen ineens een rem-gepiep van jelleste, en daar stonden wij!

Van links had een chique auto nog net even vóór ons de bocht willen nemen. Het was etenstijd; we waren het pannekoekenhuisje net voorbij. Dus wie weet, wat voor dringend motief de deftige rijder tot zijn grote haast dreef!

De wagens stonden stil en klem, net zonder elkaar geraakt te hebben.

Dus een kleinigheidje, te klein zelfs voor het gemengde nieuws. Maar toch: de schuld lag bij de mijnheer uit de deftige, snelle wagen met haast. Ondanks de schuld gelukkig nog geen ongeluk.

Mijnheer stapte uit zijn wagen. Hij sprak de buschauffeur aan. Tot onze verwondering: met niet geringe ontstemming! En op allerminst deftige wijs begon hij een betoog, dat hij voorrang had, want hij kwam van rechts. En dan heb je inderdaad voorrang.

De buschauffeur, die rechts en links beter onderscheiden kon, bleef kalm en verzocht mijnheer om een eindje achteruit te rijden.

Maar dat behoort volstrekt niet tot de mogelijkheden van iemand, die zeker is van zijn gelijk. De belangstelling voor zijn opgewonden persoon, die op de gezichten van de buspassagiers duidelijk zichtbaar was, sterkte hem nog om op zijn stuk te blijven staan.

Dus stapte hij in, deed resoluut de armen over elkaar en bleef stokstijf zitten. Wie doet me wat. Hij zou het wel eens hogerop uitzoeken.

Ondanks de landelijkheid van de dreef, vormde zich vlug een hele file wagens. Zodat de buschauffeur een oplossing forceren wilde en zijn wagen nog vijftien centimeter vooruit liet rijden.

Daar stond mijnheer al met veldheersblik naast zijn auto. Zoals Napoleon bij Austerlitz. Hij overzag hooghartig het terrein van de slag. Zijn positie werd al zekerder in zijn oog.

Dat was dan ook het laatste ogenblik van zijn stoerheid.

Uit de file kwam een vrachtwagenbestuurder naar voren. U weet wel, zo'n „dubbele”. Met de handen in zijn zakken verzocht hij de boze mijnheer om niet zo kinderachtig te doen.

En toen kroop de mijnheer weer achter het stuur; toen reed hij iets achteruit; toen passeerden wij en loste de kluwen zich op. Zonder verbaal, zonder proces, zonder veroordeling.

Maar als er nu eens een overijverig agent geweest was? Dan had die kleine vergissing een groot verlies aan tijd en geld betekend!

Zo gaat het vaker. Als van een ding- van-niets een olifant wordt gemaakt. Dan bijt men zich vaak het allerhevigst vast. Móét men gelijk krijgen, al kost het een reuze opstopping in het kerkleven b.v.

Waren daar ook maar van die, geestelijk, „dubbele” mannen, die alleen door hun imponerende aanwezigheid van onberaden dingen terug konden houden! Ik vrees echter, dat dat hiërarchie zou wezen!

Trouwens: hoe kùn je terug, wanneer je eenmaal een principiële a hebt gezegd? Zelfs als je „van links” komt?

Dat is ook zo. Maar ongeestelijk is het wel.

Frater.

PERSCHOUW**O zalig eenzaam.**

In de kerkbode van de Gereformeerde Kerken in de Provincie Noord-Holland schreef Ds. K. Doornbos dit artikel.

Het opschrift boven dit artikel is ontleend aan een gedicht van Van Lodensteyn. De titel van het gedicht is: „Eenzaamheid met God”. Daarin komt bij herhaling de regel voor: „O zalig eenzaam! Met God gemeenzaam”. Dat is mystiek, zeggen sommigen. Van Lodensteyn wordt geteld onder de mannen van de mystiek, niet van de Roomse maar van de Gereformeerde. Van Lodensteyn leefde van 1620-1677. Van die zeven en vijftig levensjaren is hij drie en dertig jaren predikant van de Gereformeerde kerken geweest, de laatste drie en twintig jaren ervan te Utrecht. Zo'n man van de mystiek, die het zalig eenzaam weet te waarderen, is niets voor mensen die vol zitten van het cultuurmandaat dat aan de mens gegeven moet zijn, en ook niets voor mensen die vol zitten van de gemene gratie, die men zo uitleggen kan dat de wereld voor Gods volk openstaat en Gods gebod: „Ga uit van haar, mijn volk!” krachteloos is geworden. Van Lodensteyn was rijk maar leefde eenvoudig, en dat is te allen tijde verdacht in een wereld die van schittering houdt. Zo'n man die rijk is en eenvoudig leeft en bovendien een lofzang zingt op het zalig eenzaam, wat kan men daar nu van verwachten? Die zal geen vooruitgang brengen. En tot overmaat was Van Lodensteyn ook nog ongetrouwd. Zo'n man van de mystiek, wat heeft het mensdom eraan?

Wat is mystiek?

Mijn woordenboek zegt: „Mystiek is het hartstochtelijk streven naar vereniging van de ziel met God door contemplatie”. Met zulk een antwoord ben je klaar op een examen, maar verder heb je er niets aan. Wat is contemplatie? Wat is de ziel? Is dat een stuk van mij? Handelt dat stuk van mij buiten mij om? Of ben ik het? Er zijn dikke boeken geschreven over de mystiek. Van die dikke boeken over de mystiek heb ik er ook wel een paar gelezen, niet alle, de voorraad is te groot en een mensenleven te kort om ze alle te lezen. Maar ik weet nog niet wat mystiek is.

Van Lodensteyn waardeerde het zalig eenzaam. Indien hij een man was geweest die in zijn zeven en vijftig levensjaren niets anders had gedaan dan in het zalig eenzaam neer te zitten — hij had het kunnen doen want hij was rijk genoeg om van zijn vermogen te leven en heeft getoond dat hij met weinig toe kon — maar indien hij anders niets had gedaan, dan zou na drie honderd jaar niemand meer iets van hem weten. Maar zijn naam klinkt nog, hij spreekt nog nadat hij gestorven is. Hij is predikant geworden, niet op artikel 8, maar na gewone studie aan de hogeschool te Utrecht. In zijn jeugd heeft hij dus geestkracht genoeg gehad om Griekse onregelmatige werkwoorden te leren vervoegen en zelfs Hebreeuwse, die nog wat lastiger zijn dan Griekse. Ik heb nergens gelezen dat hij als predikant een man is geweest die er op uit was om met zo weinig mogelijk werk te volstaan en, zoals van een van zijn ambtgenoten uit die tijd gezegd werd, te proberen op een gemakkelijke manier oud te worden. Van Lodensteyn kon zo preken dat sommigen van zijn hoorders kwaad werden, want zij verstonden dat hij van hen sprak, en zij beschimpten hem.

Maar het zalig eenzaam wist Van Lodensteyn te waarderen, en hij zocht het op zijn tijd, en

(p. 9); „klaarblijkelijk hebben we hier (in Joz. 2) te doen met de overblijfselen van een traditie die de verovering van Jericho door het verraad van Rachab verklaarde en later werd verdrongen door de traditie van de wonderbare ineenstorting der muren” (p. 44); „deze beschrijving (van de tabernakel) is zeker voor een groot stuk ideeel: het heiligdom van de woestijn wordt opgevat als een demonteerbare tempel, juist half zo groot als de tempel van Jeruzalem, die kennelijk als model gediend heeft” (p. 138); „in de oudste tradities van de pentateuch is Aäron aanvankelijk een vrij wazige figuur, die pas langzamerhand vastere vormen heeft aangenomen, zonder dat we de bronnen helder kunnen onderscheiden naar hun respectievelijke ouderdom” (p. 293); „in de priesterlijke traditie van de pentateuch is de figuur van Aäron heel anders: hij is de eerste hogepriester van Israël, zijn zonen zijn de enige wettige priesters en de andere leden van de stam Levi zijn hun gegeven als dienaars... Deze nieuwe figuur van Aäron, gewezen rondom de oude traditie van Aäron de „leviet”, betekent een bepaald streven dat de overhand gekregen heeft op weerstanden, waarvan wij de weerslag vinden in de verhalen van Ex. 32 en Num. 12, beide ongunstig ten opzichte van Aäron. Achter deze evolutie staat een strijd tussen verschillende priesterlijke groepen” (p. 293). Slag op slag komen we ook tegen uitdrukkingen als: de jahwistische, de elohistische, de deuteronomistische, de priesterlijke traditie of verhalen. Van de bijbel als Woord van God blijft weinig of niets over. Alles is voorstelling van de mensen, van Israël, van groepen in Israël die met elkaar worstelen over hun ideeën. Het boek Deuteronomium is uitgegeven onder Josia (p. 91), de bekende stelling van de theorie der bronnensplitsing.

Het is allemaal zeer vermoeiend om hēt te lezen. Men kan respect hebben voor de vele studie-arbeid, die hierachter zit, men kan op sommige onderdelen (woordverklaringen) hier en daar een graantje pikken, maar dit boek als geheel helpt ons niet om de Schriften te verstaan en den Heere recht te kennen.

Het boek heeft het officiële „imprimatur” ontvangen, dus de officiële toestemming van de Roomse censuur tot verschijning. Dit tekent wel duidelijk hoezeer men in Roomse kring meegaat, mee kán gaan met de moderne bijbelwetenschap.

B. J.

Weest zachtmoedig.

Laten wij dan zachtmoedig leren zijn, niet enkel wanneer men ons enige schade of smaad aandoet, maar ook als wij zien, dat onze naaste zwak is en vol gebrek en dat hij nog niet tot die volkomenheid geraakt is, die van ons geëist wordt of niet zo sterk gevorderd of bevestigd is in het Woord van God. Dat wij dan toch medelijden betonen en met alle zachtmoedigheid hem trachten te verbeteren, zodat de gebreken niet gevoed worden maar ook de persoon zelf niet tot wanhoop vervalt.

Calvijn.

spoorde anderen aan om het ook te doen. Op zijn tijd moest hij eens rust hebben en alles van zich afzetten. „Laat dan alle schepsels vallen uit mijn hart en buiten staan”, zoals hij in zijn Zalig eenzaam zegt.

Op een avond was ik moe, zoals een mens dat hebben kan, vooral als hij vlak bij de zeventig is, moe ook wel van de onrust en het gekraak in de kerken. Ik meende die avond dat ik nog een paar uur voorhanden had en met mijn werk nog niet klaar was, maar het ging slecht. Toen kwam mij de regel van Van Lodensteyn te binnen: „O zalig eenzaam! Met God gemeenzaam!” Ik heb de bundel uit de kast genomen en een paar gedichten van Van Lodensteyn gelezen. En dat heeft me goed gedaan, hoewel mijn werk onaf bleef liggen. De literaire kritiek zegt dat Van Lodensteyn geen groot dichter is. Niettemin geef ik voor zijn O zalig eenzaam graag hele bundels van de onzin die men in onze dagen als dichtwerk brengt.

Wanneer gij ook eens moe zijt, moe van de onrust in de wereld en van het gekraak in de kerken, doe dan zoals Van Lodensteyn wel eens gedaan heeft en schud de hele boel eens van u af. Van Lodensteyn was een man van invloed in zijn dagen te Utrecht. Dat wisten de Fransen die hem in 1673 als gijzelaar meenamen. Zo'n man van invloed wordt men niet als men al zijn dagen in de eenzaamheid doorbrengt. Van Lodensteyn is een te getrouw dienaar des Woords geweest om niet te staan waar hij staan moest en te strijden waar hij strijden moest. Maar om niet van zenuwen verteerd te worden had hij als alle mensen op zijn tijd zijn rust nodig en dan zocht hij de rust, en wist waar en hoe hij die vinden moest, in het zalig eenzaam met God gemeenzaam. Hij bemoeide zich niet met zaken waar hij niets mee te maken had en kwam niet daar waar men het zonder hem wel afdoen kon. Schud op zijn tijd de zaken ook eens van u af. Het zalig eenzaam met God gemeenzaam zal niemand schade doen en voor ieder is het brood waar niemand zonder kan. In de onrust van het leven is de rust nodig. 't Is niet zo erg als ge een dag Trouw niet spelt en om het Gezinsblad het adresbandje laat zitten. Staat er wat in dat ge weten moet, ge komt het wel aan de weet. 't Is niet zo erg dat ge De Reformatie een keer ongelezen laat en Opbouw onopengesneden. Is er iets in dat ge hebben moet, ge hoort het wel. Veel erger is het dat ge zoveel overhoop haalt dat ge het niet verwerken kunt. Ge hoeft niet van elke vereniging lid te zijn. Ge hoeft niet elke vergadering bij te wonen. Er zijn vergaderingen die ge niet moogt overslaan, er zijn ook vergaderingen, conferenties bijvoorbeeld, die ge altijd wel kunt overslaan. Onze armen zijn te kort om de wereld te omspannen, onze schouders te zwak om de wereld te dragen. En dat vraagt God ook niet van ons. Jezus deed ook niet alles tegelijk en had tijd om de berg op te gaan, alleen, voor het zalig eenzaam met God gemeenzaam. Waarom zouden wij niet doen als Hij? 't Zal de gelijkheid van wat wij doen bevorderen. Er is veel wijsheid in het oude zeggen: „Niet het vele is goed, maar het goede is veel”. Wat nuttigheid heeft het dat iemand een hooiberg van geschriften nalaat al zit daar hier en daar ook een gouden speld in? Wie heeft tijd om die gouden speld er uit te zoeken?

Van Lodensteyn wordt ondergebracht in het tehuis voor mannen van de mystiek. Bij de mystiek behoort contemplatie. Ik weet niet wat contemplatie is en niet wat mystiek is. Voor mij zijn dat woorden die mij niets zeggen. Ik weet alleen dat deze woorden gemakkelijk gebruikt kunnen worden om daarmee een harde werker en trouw herder der gemeente als Van Lodensteyn af te maken en zijn woorden van hun kracht te beroven, en dat deze termen daarvoor ook zeer dienstig zijn. Ik kan wel begrijpen dat sommigen de eenzaamheid voor Gods aangezicht schuwen, want dan kon wel eens aan de dag komen hoe voos het is wat men heeft gedaan. Men heeft zich het vuur uit de sloffen gelopen, maar waarvoor? In de eenzaamheid voor Gods aangezicht komen de vragen. Wat is de zin van de vele woorden daar gesproken? Hebt gij daar ook niet de raad verduisterd met woorden zonder wetenschap, zoals de Here aan Job heeft gevraagd? En was dat werk dat de Here u had opgedragen om te doen, of hebt ge het werk dat ge doen moet ervoor laten liggen of maar half afgewerkt of slecht gedaan? Uw ijver was groot, maar hebt ge u nooit de tijd gegund voor de vraag of het ook een ijver was zonder verstand? En wat zegt de Here van zo'n ijver zonder verstand? Het zalig eenzaam kan wel eens een benauwd eenzaam worden. Maar dat benauwde eenzaam kan overgaan in een zalig eenzaam.

Wat hebben we bereikt met alle drukte en drukdoenerij, met alle ijver en overhaasting, met ons pogen om de wereld met onze armen te omspannen en op onze schouders te dragen? Wat hebben wij bereikt dan onrust en gekraak? Straks zal de dag des Heren ons nog onvoorzien overvallen. En dan staan we daar in al onze voosheid. O wee onzer: 't is de Heer die klopt!

Dit is echt op z'n Doornbos' gezegd.

Over de ideeën van Van Lodensteyn, de mystiek en de contemplatie kunnen we nog wel eens praten, maar op de tendens van dit stuk zeggen nu ganser harte „amen”.

Ik denk tegenwoordig dikwijls aan wat Bavinck eens schreef met het oog op de stichtelijke lektuur en de christelijke boeken van zijn tijd. „De geestelijke zielekennis wordt er in gemist. Het is alsof wij niet meer weten wat zonde en genade, wat schuld en vergeving, wat wedergeboorte en bekering is. In theorie kennen wij ze wel, maar wij kennen ze niet meer in de ontzaglijke realiteit van het leven.”

Ik hoorde eens van een dominee die een trijpen kussen had liggen in een hoek van zijn studeerkamer. Daarop knielde hij vele malen neer om o.a. voor elk van zijn gemeentelieden te bidden. Toen hij stierf waren op dat kussen twee kale plekken. Het was daar zelfs bijna doorgesleten.

Zouden er in veel studeerkamers zulke gebedskussens liggen?

En zouden ze, als ze er lagen, ook kaal worden?

C. V.

KERKNIEUWS

Beroepen te Amersfoort (3e pred.pl.): J. Kok van Enschede-Zuid; te Barhead (Can.): J. P. Moerkoert te Alkmaar.

Bedankt voor Buitenpost: W. Wierenga te Noordbergum; voor Niezijl-Kommerzijl: Joh. Strating te Alkmaar-Broek op Langendijk.

Drs A. Bos, predikant van de Geref. Kerk van Haarlem vierde zijn zilveren ambtsjubileum. In een gemeentevergadering werd dit feit feestelijk herdacht.

Intree. Kand. S. Cnossen werd 25 november bevestigd als predikant van de Geref. Kerk van Siegerswoude-Friesche Palen. De bevestiging geschiedde door ds S. S. Cnossen van Groningen. Deze preekte van Jes. 55 : 6-11. Ds. S. Cnossen koos tot tekst van zijn intrepreek Jes. 55 : 1-3a.

Kerkbouw. De kerk van Utrecht-N.W. begon met de bouw van een nieuw kerkgebouw. Het gebouw heeft een kerkzaal die plaats biedt aan 400 personen. In deze zaal is een galerij opgenomen met 108 zitplaatsen. Deze galerij kan van de kerkzaal worden afgescheiden en dient als „reserve” voor de toekomst. Onder de galerij is nog plaats voor 84 personen. De kerk ligt aan de Royaards van der Hamkade. Architecten zijn de heren Ir. P. Bügel en J. van Dijk te Groningen.

Beroepbaar. De Classis Enschede heeft naar art. 5 D.K.O. — vgl. art. 9 D.K.O. — besloten toe te laten tot het staan naar het ambt van dienaar des Woords in de Geref. Kerken in Nederland br. J. A. van der Velden, Bosweg 165 te Enschede (tel. 05420-3491).

ADRESSEN :

Veendam diaconie Geref. Kerk: T. T. Feddes, Landbouwstr. 9. Wildervank; Ds **M. Janssens**: Den Ham, Heemsteres 27.

GEREF. JEUGDCENTRALE KAMPEN

Op **donderdag 13 december** a.s. zal in een vergadering van de Geref. Jeugdcentrale te Kampen gesproken worden door **Ds. J. van Bruggen te Ruinerwold** over het onderwerp: „JODSE JEUGD”.

De vergadering wordt D.V. gehouden in een zaal van het Kerkelijk gebouw aan de Broederweg en begint om 8 uur.

Iedere belangstellende is van harte welkom.

J. Werkman, sekr.

NAAR EEN EIGEN TEHUIS....

Open „ons” tehuis!

zo luidt de verantwoording op een girostrookje. De gever had, samen met een vriend, naar de televisie zitten kijken. In zijn reactie staat hij niet alleen. U kunt er elders van lezen. De giften van f 5.000,—; f 1.000,— en f 10,— werden gevolgd door één van f 2.000,—, nog eens f 1.000,—; f 250,—; f 100,— en kleinere bedagen. Een van f 800,— willen wij nog speciaal noemen. Deze werd gezonden door een vader van „acht gezonde kinderen”; voor elk f 100,—.

We kregen ook nog een brief. Wij citeren: „In één etmaal twaalf miljoen gulden bij elkaar. Aan de avond van dat etmaal dacht ik: wat jammer, dat wel werd geprezen en gedankt, maar de Naam van de grote GEVER, van Wien alle dingen zijn, zelfs niet werd genoemd. Ik dacht ook: wij kerkmensen noemen en bezingen die Naam wel; misschien wel eens wat al te vlot en glad. Maar is er bij ons wel genoeg naar de Schrift verantwoord enthousiasme om te geven voor de vele

arbeid die rechtstreeks de arbeid van Gods Koninkrijk betreft?”

Samen met zijn zoon heeft de briefschrijver „wat” op onze girorekening overgemaakt.

Deze en andere reacties, zijn zeer bemoedigend voor ons. Of hieraan dan behoefte is bij ons? Helaas, ja!

Wist U.....

dat van ongeveer 80 kerken tot heden over 1962 nog geen enkele bijdrage werd ontvangen voor het normale werk van de Stichting?

dat helpen heel moeilijk is. Het vernietigen van de ander zit ons veel meer in het bloed. Is het niet juist daarom, dat Christus Zich, om ons te helpen, moest prijsgeven?

Het gaat ons niet om een tehuis, een gebouw, zonder meer. Het gaat om het openen van toegemurde verthen; dat kinderen in hun leven mogen ervaren en weten dat zij een Vader in de hemel hebben, Die naar hen omziet. Voor hen wil zorgen.

De erelijst!

Tweemaal het van de kerken gevraagde bedrag werd ontvangen van de kerk van **Wolfheze en IJsselmonde**.

De volgende kerken voldeden reeds aan ons verzoek van f 3,50 maal het aantal leden (doopleden inbegrepen):

Bolnes-Slikkerveer (werd vorig maal vergeeten); Marum; Oldenzaal; Onderdendam; Oosterbeek; Pernis; Roodeschool; Rouveen; Rozenburg; Ruinerwold-Koekange; Rijnsburg; Scheveningen; Schiebroek-Hillegersberg; Sliedrecht; Soest; Souburg-Vlissingen; Stadskanaal-Pekelderweg; Steenwijk; Ten Boer; Uithuizermeeden; Veendam; Velp; Vleuten-De Meern; Vollenhove-Cadoelen; Voorschoten; Wapenveld; Warffum; Westermiden; IJmuiden; Zaamslag; Zalk en Veecaten; Zoutespui; Zuidwolde (Gr.); Zwagerveen-Zwaagwesteinde en Zwijndrecht.

Ook nu herhalen wij: de plaatsen zijn alfabetisch gesteld. Ieder kan dus nagaan of de eigen kerk ontbreekt of niet. Een volgend maal hopen wij weer andere aan de lijst van „voldaan” te kunnen toevoegen.

Open ons tehuis!

De actie voor „Open het dorp” gaat door tot maart 1963. Ook onze actie zetten wij voort. Ieder kan meedoen. Ergens werd een baby geboren: geboren: gewicht 7¼ pond. Het werd omgezet in f 7,25 voor het tehuis. In Groningen werd een jeugdmeeting gehouden. De jongens en meisjes hebben samen f 367,27 bijeengebracht. De mogelijkheden zijn velen. Wij ervaren dit dagelijks bij het lezen van de manier waarop het geld werd bijeengebracht.

Wij geven voor het tehuis met en voor elkaar.

Verantwoording tot 28 november 1962:

Ontvangen van kerken f 201.364,96
Ontvangen van particulieren f 44.076,86

Bijdragen kunnen worden gestort op postrekening nr. 52325 t.n.v. „Stichting Gereformeerde Kinderbescherming”, Beatrixlaan 37, Eede.

VAN HIER EN GINDS

WAARZEGGERIJ

Bijgeloof is altijd in een of andere vorm een uiting van behoefte aan geloofszekerheid. Maar het ligt zo langs de zijweg. Neemt u Parijs. Daar zijn op het ogenblik 16.000 waarzeggers van diverse pluimage. Hun „omzet” wordt geschat op 50 miljoen per jaar. Bijna alle dagbladen hebben hun horoscoop. Een blad dat probeerde de horoscoop weg te laten zag in twee dagen de oplage met 40.000 ex. teruglopen. Een op de drie Fransen bezoekt min of meer regelmatig helderzienden, astrologen en kaartlegsters. De waarzeggerij heeft zich tot een grote industrie ontwikkeld die beschikt over fabrieken met hypermodern materiaal en een leger steno-typistes.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk